

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 31ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1988

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΕΡΙΚΑ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Μανοῦσος Μανούσακας**, παρουσιάζων τὸ βιβλίον *Ἐπιτομαὶ Ἐγγράφων τοῦ Βρετανικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν (1836-1837)*, τόμος Γ', Ἀθῆναι 1987, λέγει τὰ ἑξῆς:

Ἐχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω στὴν Ἀκαδημία τὸ ἔργο τῶν κ. Φιλίππου Γλύτση, Χρήστου Λούκου καὶ τῆς κας Ἐλένης Μπελιᾶ, «Ἐπιτομαὶ Ἐγγράφων τοῦ Βρετανικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν |Γενικὴ Ἀλληλογραφία [Ἑλλάς, τόμος Γ', *Foreign Office 32*, φάκελοι 57-74, 1836-1837]» Ἀθῆναι 1987. Ὁ τρίτος αὐτὸς τόμος ἐκδίδεται, ὅπως καὶ οἱ δύο προηγούμενοι, στὴ σειρά τῶν «*Μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας*», τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀριθ. 9), μετὰ τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴν εὐθύνη τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεώτερου Ἑλληνισμοῦ, ποὺ προεδρεύεται καὶ ἐποπτεύεται συγχρόνως ἀπὸ τὸν Ἀκαδημαϊκὸ κ. Δ. Α. Ζακυθινὸ καὶ τοῦ ὁποίου συνεργάτες, τακτικοὶ ἢ ἐπὶ συμβάσει, εἶναι οἱ συγγραφεῖς τοῦ ἔργου. Τὸ μακρόπνοο αὐτὸ ἔργο (προϋπολογίζεται νὰ ἐκδοθῶν 25-30 τόμοι συνολικά, γιὰ τὰ χρόνια 1827-1905) προγραμματίστηκε ἀπὸ τὸν προηγούμενο διευθυντὴ τοῦ Κέντρου κ. Ἐλευθέριο Πρεβελάκη, ποὺ τύπωσε καὶ τοὺς δύο πρώτους τόμους, τὸ 1975 τὸν πρῶτο, μετὰ ἐκδότας τὸν ἴδιο καὶ τὸν κ. Γλύτση, καὶ τὸ 1980 τὸ δεύτερο, μετὰ συγγραφεῖς τοὺς ἴδιους τοὺς συντάκτες τοῦ τρίτου τόμου. Ὁ τόμος αὐτός, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ κ. Πρεβελάκη ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία, παρασκευάσθηκε καὶ τυπώθηκε μετὰ τὴν ἐποπτεία τῆς σημερινῆς διευθύντριας τοῦ Κέντρου κυρίας Βασιλικῆς Μπεκιάρη.

Ἡ δημοσίευσιν τῶν πλουσιότατων, ἰδίως γιὰ τὴν ἱστορία τῶν δύο πρόσφατων αἰώνων, ἀρχαιολογικῶν ἡγῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων, σὲ ἀκριβεῖς περι-

λήψεις (Ἐπιτομές), ὥστε νὰ γίνουν προσιτὰ στὴν ἔρευνα, εἶναι μέθοδος πού χρησιμοποιοῦνται συχνά, μὲ θετικὰ ἀποτελέσματα, γιατί προάγει σημαντικὰ τὴ γνώση καὶ διευκολύνει τὴν ἱστορικὴ σύνθεση. Ἔτσι ἔχουν ἤδη ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἀρχειακὴ ὑπηρεσία τῆς Ἀγγλίας (Public Record Office) πολύτομες (καὶ πολύτιμες) σειρὲς παρομοίων ἐπιτομῶν (Calendars).

Βέβαια, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγγλικὰ ἀρχεῖα, ὑπάρχουν, ἐξ ἴσου διαφωτιστικὰ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία, ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ μας Παλιγγενεσία καὶ ἔπειτα, καὶ τὰ ἀρχεῖα τῶν ἄλλων Μεγάλων Δυνάμεων καὶ Κρατῶν. Ἐδόθηκε ὅμως προτεραιότητα στὴ δημοσίευση περιλήψεων ἀπὸ τὰ ἀγγλικὰ ἀρχεῖα τοῦ Foreign Office ὄχι μόνο γιατί προσφέρουν ἀφθονότατο καὶ καλῆς ποιότητος ὕλικό, ἀλλὰ καὶ γιατί ἔχουν καταταχθεῖ ὑποδειγματικὰ. Ἔτσι, ἀπὸ τοὺς δύο προηγούμενους ὀγκώδεις τόμους (σχῆματος 4ου) τῶν «Ἐπιτομῶν» ὁ πρῶτος περιέλαβε, στίς 1124 σελίδες του, ἐπιτομὲς 2578 ἐγγράφων (16.000 περίπου σελίδων), πού καλύπτουν τὰ χρόνια 1827-1832, καὶ ὁ δεύτερος, στίς 844 σελίδες του, ἐπιτομὲς 1825 ἐγγράφων (10.000 περίπου σελίδων), πού καλύπτουν τὴν τριετία 1833-1835.

Ὁ παρουσιαζόμενος σήμερα τρίτος τόμος περιλαμβάνει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καταποτιστικὴν Εἰσαγωγὴν (σ. ζ'-ιβ') καὶ τίς Βραχυγραφίαις (σ. ιγ'-ιε'), στίς 894 σελίδες του (ἀπὸ τίς ὁποῖες οἱ τελευταῖες σ. 771-889 περιέχουν τὰ Εὐρετήρια), ἐπιτομὲς 1837 ἐγγράφων (10.000 σελίδων) ἢ (ἂν ἀφαιρεθοῦν τὰ πολλαπλὰ) 1727 ἐγγράφων, αὐτῶν πού περιέχονται στοὺς φακέλους 57-74 τῆς σειρᾶς Foreign Office 32, καὶ πού καλύπτουν τὴν διετία 1836-1837. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι μερικὰ ἀπὸ αὐτά, προσαρτημένα σὲ μεταγενέστερα, ἀνάγονται στὰ χρόνια 1827-1835. Ἀπὸ ὅλα τὰ ἔγγραφα αὐτὰ μόνο τὸ 6% (κυρίως νόμοι καὶ διατάγματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους) εἶναι δημοσιευμένα, ἀλλὰ κρίθηκε σκόπιμο, γιὰ τὴν πληρότητα τῆς σειρᾶς, νὰ μὴν παραλειθοῦν. Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα παρουσιάζονται γιὰ πρώτη φορά.

Ὁ τρόπος τῆς παρουσίας τοῦ ὕλικου ἀκολουθεῖ τοὺς κανόνες πού ἔχουν ἤδη καθιερωθεῖ στοὺς προηγούμενους τόμους καὶ πού εἶναι μεθοδολογικὰ σωστοί:

Ἡ καθεμιὰ ἐπιτομὴ φέρει, ἐπάνω δεξιὰ, τὸν αὐξοῦντα ἀριθμὸ πού τῆς ἐδόθη καὶ τὴν ἀρχειακὴ τῆς ἐνδειξὴ καί, ἐπάνω ἀριστερά, τὴν ἡμερομηνία τῆς, καὶ μὲ τὰ δύο ἡμερολόγια (Ἰουλιανὸ καὶ Γρηγοριανό). Ἀκολουθοῦν, μὲ πλάγια στοιχεῖα καὶ σὲ μορφή ἐπικεφαλίδας, τὸ ὄνομα καὶ ὁ τόπος διαμονῆς τοῦ ἀποστολέα καὶ τοῦ παραλήπτη, μὲ παραπομπὴ στὸ ἔγγραφο μὲ τὸ ὁποῖο σχετίζεται τυχὸν τὸ ἀναλυόμενον, καθὼς καὶ στὰ τυχὸν συνημμένα. Ἐπειτα ἀπὸ τὰ προκαταρκτικὰ αὐτὰ στοιχεῖα, παρατίθεται ἡ περίληψη τοῦ ἐγγράφου, πού προσφέρει, μὲ σαφήνεια καὶ ἀκριβολογία, τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα του καὶ πού, ὅταν χρειάζεται, εἶναι ἀρκετὰ διεξοδικὴ (κάποτε πολυσέλιδη). Πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ παράθεση αὐτῆ τῶν

περιλήψεων δὲν ἔγινε κατὰ τρόπο ἐπιλεκτικό, ἀλλὰ πλήρη καὶ ἐξαντλητικό.

Ἡ κατάταξις τῶν ἐπιτομῶν ἀκολουθεῖ ἀπαρέγκλιτα τὴ σειρά τῆς ταξινόμησης τῶν ἀντίστοιχων ἐγγράφων στὰ ἀγγλικά ἀρχεῖα, ποὺ δὲν εἶναι πάντοτε ἡ αὐστηρὰ χρονολογική, ἀλλὰ ποὺ δὲν ἐκρίθηκε σωστὸ νὰ διασαλευθεῖ. Ἡ ἀποκατάσταση ἄλλωστε τῆς σωστῆς χρονολογικῆς διαδοχῆς γίνεται στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ τρία εὐρετήρια ποὺ ἔχουν προσθεθεῖ στὸ τέλος, τὸ χρονολογικὸ (σ. 773-821), ποὺ προσφέρει κατὰ σειρά τις διαδοχικὲς ἡμερομηνίες, μαζὶ μὲ τὰ ὀνόματα τοῦ ἀποστολέα καὶ τοῦ παραλήπτη καὶ μὲ τὴν παραπομπὴ στὸν ἀντίστοιχο αὐξοντα ἀριθμὸ τῆς ἐπιτομῆς.

Τὸ δεῦτερο εὐρετήριο (σ. 822-831) εἶναι ἀλφαβητικό καὶ περιλαμβάνει τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων (Μαυροκορδάτος, Palmerston κλπ.) ἢ τῶν ἀρχῶν ἢ σωμάτων (Γραμματεία, Ἐπιτροπὴ κλπ.) ποὺ εἶναι εἴτε ἀποστολεῖς (Α) εἴτε παραλήπτες (Β) τῶν ἐγγράφων καὶ τὰ ὁποῖα σημειώνονται, κατὰ τὴ χρονολογικὴ τους σειρά, σὲ κάθε λῆμμα.

Τὸ τρίτο, τέλος, εὐρετήριο (σ. 832-890), κί' αὐτὸ ἀλφαβητικό, ποὺ εἶναι καὶ τὸ ἐκτενέστερο, ἀλλὰ καὶ τὸ χρησιμότερο, περιλαμβάνει τὰ κύρια ὀνόματα προσώπων καὶ τόπων (Armansperg, Γαλλία κλπ.) ἀλλὰ καὶ πραγμάτων (δικαστήρια, δραχμὴ, νόμοι κλπ.). Μὲ τὰ τρία εὐρετήρια αὐτὰ διευκολύνεται σημαντικὰ ἡ χρῆσις τοῦ ἔργου καὶ ἡ μελέτη τοῦ ὑλικοῦ. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ εὐρετήριο ἀποστολέων καὶ παραληπτῶν, οἱ συχνότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἀθήνα Edmund Lyons, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Palmerston, ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας στὸ Παρίσι Granville καὶ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδας στὸ Λονδίνο Σπυρ. Τρικούπης. Ἀναφέρονται ὅμως συχνότατα στὰ ἔγγραφα (ὅπως μαρτυρεῖ τὸ τρίτο εὐρετήριο) ὁ βασιλεὺς Ὅθων καὶ οἱ Βαυαροὶ συνεργάτες του Maurer, Armansperg, Rudhart καὶ Heideck, ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδας στὸ Παρίσι Ἰω. Κωλέττης, ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας στὴν Ἀθήνα Lagrené καὶ τῆς Ρωσίας Κατακάζης, οἱ Εὐρωπαῖοι τραπεζίτες Eynard καὶ Rotschild κλπ.

Τὰ κύρια θέματα στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται τὰ ἔγγραφα τοῦ νέου τόμου συμπίπτουν ἐν μέρει μὲ τὰ θέματα τῶν δύο προηγούμενων, ὅσα ἀφοροῦν δηλαδὴ στὸν ὀξὺ ἀνταγωνισμὸ τῶν Τριῶν Προστατίδων Δυνάμεων (Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας) γιὰ τὴν αὐξήσιον τῆς ἐπιρροῆς των στὸ νεοῖδρυτο ἑλληνικὸ κράτος, στίς διαμάχες γύρω ἀπὸ τὸ αὐτοκέφαλο τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, στὴν ἐμπορικὴ καὶ ναυτιλιακὴ κίνησιον, στὴ ληστεία κλπ. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλα θέματα ποὺ ἀνήκουν ἀποκλειστικὰ στὴν περίοδο αὐτὴ (τὴ διετία 1836-1837), ὅπως οἱ διαπραγματεύσεις γιὰ τὴ σύναψιν ἐμπορικῆς συμφωνίας μεταξὺ Ἑλλάδας καὶ Ἀγγλίας, ἡ χρῆσις

τῆς τρίτης δόσης τοῦ ἑλληνικοῦ δανείου τῶν 60 ἑκατομ. φράγκων, ἡ πίεσις τῆς Ἀγγλίας γιὰ τὴν ἐγκαθίδρυση συνταγματικῶν θεσμῶν μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Armansperg, ἡ ἴδρυση Πανεπιστημίου κλπ.

Μεγάλη ἔκτασις καταλαμβάνουν στὸν τόμο οἱ ἐκθέσεις τοῦ πρεσβευτῆ τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἀθήνα Edmund Lyons πρὸς τὸν ὑπουργό του Palmerston καὶ οἱ ἀπαντήσεις καὶ ὁδηγίες τοῦ δευτέρου στὸν πρῶτο. Ὁ Lyons ἔκρουε συχνὰ τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου τῆς ρωσικῆς ἀπειλῆς καὶ διείσδυσης, στὴν ὁποία, καθὼς ἐπίστευε, δὲν ἀντιστεκόταν ὅσο ἔπρεπε οὔτε ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας στὴν Ἀθήνα Lagrené. Ἀπὸ τοὺς Βαυαροὺς ὁ Ἀγγλος διπλωμάτης εὐνοοῦσε τὸν Armansperg ἐνῶ ἀπεχθανόταν καὶ κατέτρεχε τὸ διάδοχό του Rudhart. Οἱ καλογραμμένες ἐκθέσεις τοῦ Lyons ἀποτελοῦν πολύτιμη πηγὴ πληροφοριῶν καὶ γιὰ τὰ ἐσωτερικὰ ἑλληνικὰ πράγματα, σὲ μιὰ περίοδο τόσο κρίσιμη, ἀλλὰ καὶ τόσο δημιουργικῆ.

Οἱ ἐπόμενοι δύο τόμοι (τέταρτος καὶ πέμπτος) τῶν «Ἐπιτομῶν», πού ἤδη ἐτοιμάζονται, θὰ καλύψουν τὰ χρόνια 1838-1841. Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἓνα τέτοιο ἐπίμοχθο καὶ μακρόπνοο ἔργο, πού, κατὰ τὸν εὐστοχο χαρακτηρισμὸ τοῦ κ. Δ. Α. Ζακυθνοῦ, ὅταν τὸ πρωτοπαρουσίασε στὴν Ἀκαδημία, «εἰσάγει νέαν μέθοδον καὶ νέον πνεῦμα εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν καὶ τῆς καθόλου τεκμηριώσεως τῆς νεωτέρας καὶ νεωτάτης Ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων», δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προχωρεῖ μὲ πολὺ γοργότερο ρυθμὸ ἀπ' ὅσο ἐπιτρέπουν οἱ ἀντικειμενικὲς συνθήκες καὶ οἱ ὑψηλές του προϋποθέσεις. Εἶναι κι' αὐτό, ὅπως καὶ οἱ σχολιαζόμενοι κάποτε τόμοι τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας μας, ἀπὸ τὰ ἔργα πού συντελοῦνται καὶ θὰ συντελοῦνται, ὅπως συμβαίνει παντοῦ καὶ πάντοτε στὶς ἀνάλογες περιπτώσεις, μὲ μόχθο βαρὺ, μὲ αὐστηρὴν μέθοδο καὶ μὲ τὴν ἐπιβαλλόμενη ἐπιμονὴ καὶ ὑπομονή, δηλαδὴ μακροπρόθεσμα καὶ θὰ λέγαμε ἴσως «sub specie aeternitatis». Καὶ αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ, νομίζω, μομφὴ γιὰ τοὺς πρωτεργάτες των, ἀλλὰ μᾶλλον ἔπαινο.